

Ο απόηχος είναι έντονος. Δεκάδες άνθρωποι πέρασαν το κατώφλι του εμβληματικού κτιρίου της Ζωσιμαίας Σχολής. Οι περισσότεροι, όπως και οι φοιτητές που συμμετείχαν στην έρευνα, στην προετοιμασία για το «στήσιμο» της έκθεσης δεν γνώριζαν αυτή την ιστορία του κτιρίου. Μια έκθεση κατόρθωσε να ταράξει τα νερά της πόλης των Ιωαννίνων, και να κινητοποιήσει τη συλλογική μας μνήμη, να αφήσει ένα αποτύπωμα, επενδυμένο από σκέψεις, συναισθήματα και έντονη συγκίνηση.

Ποια είναι όμως η έννοια της συλλογικής μας μνήμης; Πώς αποθηκεύουμε στο μυαλό μας τα γεγονότα, τις εμπειρίες; Τις τελευταίες μέρες και μετά από πολλές συζητήσεις καταλήξαμε ότι η έκθεση αυτή, καρπός ενός μεταπτυχιακού προγράμματος, είναι ακριβώς αυτό που επιζητούμε από το Πανεπιστήμιο. Να μας παρασύρει προς την αλήθεια. Να διαγράψει τη λήθη, την επιβεβλημένη και βολική, που είναι ο εύκολος δρόμος επούλωσης πληγών. Μια πληγή μπορεί να μην κλείσει ποτέ, να παραμένει ανοιχτή, δύσσομη και επικίνδυνη. Ο καλύτερος τρόπος είναι να καθαριστεί καλά, μέχρι το μεδούλι για να μην κακοφορμίσει όπως λέει ο λαός. Η συλλογική μας μνήμη παίζει καίριο ρόλο στην κοινωνική μας συνοχή, συμβάλλει στο να δίνεται νόημα στο παρελθόν, στο να καθορίζονται οι ταυτότητες και να διαγράφεται ένα σαφέστερο μέλλον.

Οι φοιτητές έψαξαν και παρουσίασαν τις μαρτυρίες ανθρώπων, βρήκαν στοιχεία για το πώς ζούσαν οι αιχμάλωτοι στα κρατητήρια, προσπάθησαν να αποκωδικοποιήσουν το τι σκέφτονταν, τι ένιωθαν. Οι δικοί τους άνθρωποι είχαν τη δυνατότητα να τους επισκεφθούν καθημερινά, να τους φέρουν φαγητό, ρούχα. Βέβαια με την προϋπόθεση ότι ο κρατούμενος δεν επρόκειτο να εκτελεστεί. Αιχμάλωτοι έμεναν στα κρατητήρια της Ζωσιμαίας Σχολής από ώρες έως και πολλές εβδομάδες. Οι μαρτυρίες, οι λέξεις, οι σκέψεις των κρατουμένων αποτελούν εκθέματα. Και όμως η πρακτική επιλογή ενός μεγάλου χώρου από τους Γερμανούς με ταλανίζει με τα νοήματα που κουβαλά. Η Σχολή ήταν μια δωρεά των Ζωσιμάδων, των ευεργετών, για να μάθουν γράμματα τα παιδιά, κι όχι ένας τόπος βασανισμού ενηλίκων. Προχωρώ στους διαδρόμους των υπογείων κι οι σκέψεις αβίαστα έρχονται στην επιφάνεια.

Διαβάζω στον τοίχο: *«Τις τελευταίες δεκαετίες η έκρηξη ενδιαφέροντος για το τραυματικό παρελθόν έφερε στο προσκήνιο τη συζήτηση για τη σχέση μνήμης και ιστορίας, δίνοντας έμφαση στη χωρική διάσταση της μνήμης. Η μνήμη συνδέεται με τόπους ενώ η ιστορία με γεγονότα, γράφει ο θεωρητικός Πιέρ Νορά. Πού ωστόσο, στην πόλη των Ιωαννίνων μπορεί κανείς να αναζητήσει, να δει και να μάθει για το τραυματικό παρελθόν του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου;»*

«Στα υπόγεια της Ζωσιμαίας Σχολής - Ένας άγνωστος χώρος κράτησης στα Κατοχικά Γιάννενα»: Η Εσθήρ Σολομών μιλάει για την έκθεση

Ρώτησα την Εσθήρ Σολομών για το πώς ξεκίνησε η ιδέα. Πώς μπορεί να συνδυαστεί η ιστορικότητα αυτού του κτιρίου που είναι το κόσμημα και το καμάρι της πόλης των Ιωαννίνων σε σχέση με τον ευεργετισμό και την ελληνική παιδεία με αυτά τα στοιχεία; Με τη δύσκολη κληρονομιά;

«Πριν από τρία χρόνια βρέθηκα στα υπόγεια της Ζωσιμαίας Σχολής, προκειμένου να τα κινηματογραφήσω στα πλαίσια ενός ντοκιμαντέρ που διεξάγουμε στα πλαίσια ενός εργαστηρίου του τμήματος εικαστικών τεχνών σε σχέση με την τοπογραφία της εβραϊκής μνήμης, δηλαδή που συνέβησαν όσα συνέβησαν κατά τη διάρκεια του εκτοπισμού της εβραϊκής κοινότητας της πόλης.

Μέσα από μαρτυρίες βρήκαμε στο αποθετήριο μαρτυριών του Πανεπιστημίου της Νότιας Καρολίνας, στην Αμερική, τη μαρτυρία του Ερρίκου Λεβή, ο οποίος ήτανε Γιαννιώτης γιατρός, μέλος της Αντίστασης, ήταν συνεργάτης του Ζέρβα και αξιωματικός του Ελληνικού στρατού στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Στην αφήγηση που κάνει περιγράφει την προδοσία του και τη σύλλησή του, μαζί με τα τρία μέλη της εβραϊκής κοινότητας, τα οποία επίσης συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν στο Στρούνικ, μετά στην οικία Λάππα, όπου βρισκόταν η υπηρεσία 621 των Γερμανών, στο νησί της Λίμνης Παμβώτιδας, και από εκεί μεταφέρθηκαν στα υπόγεια της Ζωσιμαίας σχολής.

Η φυλάκιση του Ερρίκου Λεβή είχε συγκεκριμένο σκοπό;

Φυσικά. Ήταν μια φυλάκιση που έγινε προκειμένου να αφήσουν την υπόλοιπη κοινότητα ακέφαλη, χωρίς ηγεσία, και να προετοιμάσουν με αυτόν τον τρόπο τον εκτοπισμό τους. Η αφήγηση αυτή με έφερε εδώ, κινηματογράφησα τον χώρο και μίλησα με τον τότε διευθυντή του σχολείου κ. Γιώργο Πλεύρη, ο οποίος ήταν ενήμερος και γνώστης της Ιστορίας των υπογείων της σχολής. Αποφασίσαμε να προχωρήσουμε από κοινού σε μια σειρά από δράσεις όπου θα αναδεικνύαμε την ιστορικότητα του χώρου. Δυστυχώς ο Γιώργος Πλεύρης δεν έζησε για να δει τις δράσεις μας.

Υπήρχε στο μυαλό σας λοιπόν η ιδέα από καιρό, και ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα κατάφερε να ενώσει τα κομμάτια. Βέβαια όσους ρώτησα ένα ήξερα αυτό το κομμάτι της ιστορίας της σχολής μου απάντησαν αρνητικά.

Μέσα στα χρόνια προσπάθησα να εμπλέξω τους φοιτητές των εργαστηρίων που μελετούν τη σχέση μνήμης και χώρου. Οι

φοιτητές έπρεπε να αναζητήσουν τα μνημονικά ίχνη του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου, μέσα στον αστικό ιστό των Ιωαννίνων. Εάν κάποιος θελήσει να αναζητήσει τι ακριβώς έγινε στον χώρο της πόλης των Ιωαννίνων κατά τη διάρκεια του πολέμου δεν υπάρχουν στοιχεία για αυτό. Ούτε σε επίπεδο μουσείο, έκθεσης ή μνημονικών ιχνών. Δεν υπάρχουν στοιχεία όσο αφορά την τέχνη στον δημόσιο χώρο, που να αναφέρονται στα γεγονότα και στη σημασία τους. Η απουσία είναι λοιπόν εκείνη που μας οδήγησε σε μια ευρύτερη έρευνα, που έφερε μια ποικιλία μαρτυριών, κυρίως ανθρώπων που κρατήθηκαν αιχμάλωτοι εδώ στα υπόγεια της Ζωσιμαίας σχολής, μετά τις καταστροφές της μεραρχίας Εντελβάις, που ως γνωστόν έσπειρε βία και όλεθρο σε όλη την Ήπειρο. Όλα τα χωριά που καταστραφήκαν, που οι πληθυσμοί τους δολοφονήθηκαν, όσοι επέζησαν αιχμαλωτίστηκαν εδώ.

Οι αιχμάλωτοι δεν έμεναν για μεγάλο χρονικό διάστημα εδώ. Σωστά;

Από εδώ ξεκινούσαν οι διαδρομές προς αλλά στρατόπεδα όπου οι άνθρωποι είτε έβρισκαν τον θάνατο, πλήρωναν με τη ζωή τους τα μέτρα αντιπυλών που εφαρμόζαν οι Γερμανοί για τον τραυματισμό ή τη δολοφονία αξιωματικών του γερμανικού στρατού. Αυτός ο χώρος είναι μια αποθήκη ανθρώπινων ψυχών που είτε είχαν είτε δεν είχαν σχέση κατηγορούνταν για αντιστασιακή δράση και πλήρωναν τα αντίποινα. Όλα αυτά ξεχάστηκαν. Αρχισα να αντιλαμβάνομαι μαζί με τους φοιτητές ότι ο κόσμος στην πόλη τα αγνοούσε».

Γιατί οι άνθρωποι αποσιώπησαν σταδιακά όλη αυτή τη βία που διαπράχθηκε σε αυτά τα υπόγεια;

Έπρεπε να προχωρήσουν τη ζωή αφήνοντας αναγκαστικά ανοιχτές πληγές, έκλεισαν βία, θάνατο κι αδικία στη σιωπή για να πάνε παρακάτω.

Πώς επηρέασε το κλίμα το μετά τον εμφύλιο στη σταδιακή αποσιώπηση της σημασίας του χώρου;

Πρέπει να μάθουμε να μιλούμε για αυτή την τραυματική κληρονομιά μας, να αντιληφθούμε το νόημα της, και να δούμε τελικά πια είναι η σημασία αυτών των γεγονότων στο παρόν. Για να την αντιληφθούμε δεν πρέπει μόνο να την περιγράψουμε αλλά και να την υπομνηματίσουμε που δεν μπορεί να γίνει με καλύτερο τρόπο παρά μόνο μέσα από το εικαστικό έργο. Ο συνδυασμός όλων αυτών δημιουργεί μια πολύ δυνατή αφήγηση που φέρνει στην επιφάνεια την ιστορικότητα του χώρου και μας αναγκάζει να έρθουμε αντιμέτωποι με τη λήθη και το γιατί της λήθης, αλλά και για το μέλλον αυτού του χώρου.

Οι συνειρμοί που έρχονται στο μυαλό με τις έννοιες του σχολείου και της φυλακής είναι πολλές. Εκπαίδευση και ανάπτυξη, τιμωρία και αποκλεισμός, μια ζωή με ευκαιρίες για μάθηση και προκοπή ή μια ζωή με τιμωρία και αποκλεισμό; Όταν ρώτησα τους μεταπτυχιακούς φοιτητές για το ποια ήταν η πρώτη αίσθηση ήταν ότι κανείς δεν ήξερε αυτή την πλευρά της ιστορίας του κτιρίου.

Η μαρτυρία του Σωτήρη Ράτσικα: «Από το παράθυρο κοιτούσαμε και μας κοίταξε η προτομή του ευεργέτη Ζωσιμά που έφτιαξε τη σχολή, όχι για φυλακή, όχι για τόπο βασανισμού των ανθρώπων, αλλά για τη μόρφωση των νέων της ηπείρου και όλης της Ελλάδας. Τι να στοχαζόταν άραγε η προτομή;»

«Ο χώρος είναι μια πραγματικότητα που διαρκεί...Τίποτε δεν παραμένει στο μυαλό μας και δεν θα καταλαβαίναμε ότι μπορούμε να ξανασυλλάβουμε το παρελθόν, εάν αυτό δεν διατηρούνταν μέσω του υλικού περιβάλλοντος γύρω μας».

Η επιμέλεια των εκθέσεων δεν είναι μια πρακτική διαδικασία για το πώς θα καρφώσουμε έναν πίνακα στον τοίχο ή πώς θα το φωτίσουμε για να έχουμε ένα δραματικό αποτέλεσμα αλλά να μπορούμε να κινητοποιούμε τις σκέψεις, τα συναισθήματα και να φέρνουμε αλλαγές.

Αναρωτιέμαι και ρωτώ τους εικαστικούς της έκθεσης τι ήταν εκείνο που τους έδωσε χαρά. Η Βάσω και η Ξένια είναι δυο νέες γυναίκες, που μιλούν με θέρμη για το πώς η αλήθεια πρέπει να βγει στο φως και να μην την κρύβουμε κάτω από το χαλί. Αν την κρατούμε κρυμμένη θα επαναληφθεί με τον χειρότερο δυνατό τρόπο, οφείλουμε να μιλάμε με γνώμονα την αλήθεια ακόμα κι αν αυτό δεν είναι αρεστό.

Ο Κωνσταντίνος Ιγνατιάδης με τους δικούς του φοιτητές φωτογράφησε την έκθεση. Όταν ζήτησα το σχόλιό του μου είπε ότι τελικά υπάρχει κάτι κοινό ανάλογα με το πώς το ερμηνεύεις και το πώς το ζεις. Αν το ζεις ως μελλοθάνατος περιμένεις τη στιγμή που θα φύγεις από το κρατητήριο, να ελευθερωθείς, αν το ζεις ως μαθητής περιμένεις επίσης να φύγεις από το σχολείο, να ελευθερωθείς, άρα έχουν κοινά.

Συντελεστές:

Έρευνα, διοργάνωση, επιμέλεια: Φωτεινή Δαλκαβούκη, Νάνσυ Καμαργιάννη, Ευδοξία Καραγιαννοπούλου, Κατερίνα Καρρά, Σπύρος Νάκας, Αγαθή Παππά και Ελένη Ρίζου, μεταπτυχιακοί φοιτητές του προγράμματος σπουδών «Επιμέλεια Εκθέσεων: Θεωρητικές και Πρακτικές Προσεγγίσεις» της Σχολής Καλών Τεχνών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Εποπτεία και συντονισμός: Εσθήρ Σολομών, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Μουσειολογίας, σε συνεργασία με τους και Νίκο Αρτέμη, Αναπληρωτή Καθηγητή Ψηφιακών Μορφών Τέχνης, Νίκο Κωνσταντίνου, ΕΔΙΠ-πληροφορικό και Ευάγγελο Γκόκα, Καθηγητή Ζωγραφικής και Κοσμήτορα της Σχολής Καλών Τεχνών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Συμμετέχουν με εικαστικά έργα: Αιμίλιος Αγόρου, Τάμτα Αντώνοβα, Πολυξένη Αποστολοπούλου, Ιωσηφίνα Αργυρού, Κωνσταντίνος Γκίκας, Κωνσταντίνος Γκόνος, Ανδρομάχη Ζαχαριά, Νένα Κάλπη, Γιάννης Καραγιαννόπουλος, Σωτήρης Κατελάρης, Όλγα Κοσμίδου, Κωνσταντίνα Λύτρα, Ευανθία Παλληκαράκη, Αγαθή Παππά, Κωνσταντίνα Πολίτη, Βασιλική Σιαταρά, Νάγια Σούλη, Ρένος-Φώτης Σίνος, Χριστίνα Σπυροπούλου, Λίζα Στοίτση, Βάσω Σφαιροπούλου, Λάουρα Τσιάτη Αναστασία, Τσίτσου, Γεωργία Χριστίνα.

Πηγή: [AthensVoice](#), 5.2.2024

